

25 aastat hiljem – fosforiiditeema teisel ringil.

„Kuidas elad, Pandivere?“

1988. aasta kevadel, nädal enne esimest Roheliste Rattaretke oli Pandiveres metsa all lumi ja korraldajad murelikud: „30. aprillil tuiskas. Sellist asja pole retke ajaloos pärast olnud,“ meenutab Aarne Valmis.

Ometi oli nädal hiljem päike väljas ja sõideti lühikeste võimlemispükste, peapaelte ja särkide väel mööda metsi – nagu juuresoleval ajaloolisel fotol võib näha. Lenksu külge kummiga kinnitatud veepudelid ja kompsuseotud magamisriided takistasid kiiremaid tuure üles võtta ja sellel, kel oli kogu varustus rattal, võinuks vihma korral magamiskott muutuda vettinud rondiks. Aga seda ei juhtunud. Ilm oli ilus nagu ikka – tulgu lund või rahet, lehekuu II nädalavahetus on 25 aastat järjest peaaegu alati soe olnud.

Rattaretke tegijad peavad lehekuu teist nädalavahetust omaette nähtuseks. Tänavune külm kevad teeb meeskonna sarnaselt 25 aasta taguse ajaga kõhedaks, kas keegi ikka tuleb retkele. Ega jahedad ilmad viimati inimesi ära kohuta?

Sarnased pole ainult ilmataadi tujud, mis esimest, 1988. aasta Roheliste Rattaretke tänavusega seovad. Jälle see fosforiit! Ehkki juubeliretke korraldamise plaane Pandiverre sõiduks peeti juba ammu, ei osanud korraldajad ette aimata, et 25. aastapäeval on taas fosforiiditeema õhus. Kui 25 aastat tagasi kulmineerus eesti teadlaste aastatepikkune sõda Moskva, sai rahvas Pandiveres oma määrava „Ei fosforiidile!“ selgelt välja öelda. Nüüd peame taas midagi ütleva. Ajalugu on teinud keerdkäigu, ent hegellikku progressi pole toimunud: sama tüli on päevakorral. Vastamisi on fosforiidi kaevandamise pooldajad ja kohalik rahvas. Kui toona olid vastaspooled Eesti ja Moskva, siis nüüd on Eesti ja ... Eesti. Praegu peame ise otsustama, mida me teeme oma fosforiidiga, mis viies maardlas maa all peidus on.

Kaevandushuvilised räägivad, et meie mullad vajavad hädasti fosforit. Mullateadlased väidavad, et nii hädasti ei vaja. Kui palju või vähe tegelikult meie mullad fosforit ka ei vajaks, ei tohi me unustada, et praegusel hetkel tuleb kusagilt see kurikuulus fosfor, millega meie põlde väetatakse. Keegi kaevandab seega fosforiiti meie jaoks. Kas oleme uurinud, kelle arvelt käib kaevandamine? Millistes tingimustes? Maavarade äris ei kohta mõistet *fair trade* ja tarbijavastutus on teema, mis tekitab ebamugavust. Ent neid küsimusi tuleb esitada. Roheliste Rattaretkel otsime omavastutuse alustalasid.

Majandusmehed ja geoloogid arutavad kitsamalt fosforiidi kaevandamise tasuvust, seda hinnatakse tulutoovaks, tulevikus aina rohkem, kuna maailma elanikkond kasvab ja sellega koos vajadus põldude viljakust tõsta. Kuidas rääkida aga fosforiidi kaevandamise tegelikust hinnast, kui peetakse silmas üksnes ostu-müüki? Kuidas saab midagi ära tasuda, kui hinna sisse ei arvestata Virumaa külade hääbumist? Kas meil on piisavalt inimressurssi ja kaitsevõimet, et lubada Eesti idanaabripoolseima maakonna külade tühjenemist? Et fosforiidikaevandus Sõmeru valla inimeste elud puutumata jätab, seda ei usu ilmselt keegi.

Keskkonnamõtjude hindamisel pole põliselanike külade kestvus endiselt arvestatav kriteerium.

Kui 1988. aasta retke lõpul peeti maha omalaadne rahvakohus, luges Rakvere Vallimäel näitleja Andrus Vaarik ette otsuse, mis mõistis Virumaa sonkimise ja fosforiidi kaevandusplaani hukka. Kerge oli tookord vastanduda võõrvõimu soovile kaevandada Eestis fosforiiti ja kaevanduse lagale. Kuidas me toimime aga 25 aastat hiljem?

Keskkonnaprogrammi toetab Keskkonnainvesteeringute Keskus.